

حمایت از اطفال در برابر

بهره‌کشی‌های اقتصادی و جنسی

امیر ایروانیان - دانشجوی کارشناسی ارشد رشته حقوق
جزا و جرم‌شناسی دانشگاه شهید بهشتی

چکیده

حذف تدریجی پدیده شوم و غیر انسانی کار کودک و جلوگیری از استثمار اقتصادی و جنسی اطفال مستلزم تدوین استراتژی کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی در دو سطح بین‌المللی و ملی است. بدون تدوین چنین برنامه‌ای هر گونه تلاش در جهت زدودن آثار غیر انسانی این پدیده شوم از سطح جهان بی‌فایده و عقیم خواهد بود. زیرا تجربه ثابت کرده است که پدیده‌های اجتماعی پدیده‌هایی چند وجهی هستند و تنها با تکیه بر ابعاد حقوقی و ایجاد ممنوعیت‌های قانونی بدون توجه به ابعاد اقتصادی و فرهنگی نمی‌توان با این گونه ناپهنجاریها دست به مبارزه‌ای جدی و فراگیر زد.

در این مقاله به منظور مبارزه‌ای واقعی و هدفمند با این مسأله پیشنهاد می‌گردد که در گام نخست اقدام به تهیه آمار دقیق کودکان آسیب دیده و در معرض خطر کرده،

با توجه به نتایج آماری بدست آمده ، برنامه‌ای بلند مدت و کلان در راستای حذف این ناهنجاری اجتماعی تدوین گردد. در مرحله بعد کلیه دست اندرکاران و دستگاه‌های موازی در این زمینه حذف و تمامی امکانات مادی و فرهنگی موجود در اختیار دستگاه واحدی قرار گیرد و با حمایت از فعالیتهای NGO ها کمک‌های مردمی در این زمینه جلب شود. بدون وجود چنین برنامه‌ای هر اقدامی در راستای مبارزه با استثمار کودکان، محکوم به شکست و تنها یک اقدام نمایشی خواهد بود.

واژگان کلیدی

کودک ، کارکودک ، حمایت از طفل ، استثمار اقتصادی ، بهره‌کشی جنسی

مباحث مربوط به منع کار کودک گسترده‌ترین مصادیق استثمار و سوءاستفاده از اطفال را در بر می‌گیرد. وسعت بکارگیری اطفال در جهان امروز (چه از نظر کمی و چه از نظر کیفی) موجب شده است تا جلوگیری از استثمار کودکان به یکی از مهمترین ابعاد حمایت از حقوق کودک مبدل گردد. از استثمار اقتصادی تا مخوف‌ترین و دردناک‌ترین جنبه‌های استثمار جنسی و اجتماعی همگی در این مبحث جای گرفته ، معنا می‌یابند. همین امر سبب شده است در سالهای اخیر راجع به این مسأله حساسیت ویژه‌ای در میان دولتمردان و سیاستگذاران کلان جهان در سطح بین‌المللی و داخلی به وجود آید. پدید آمدن این حساسیت و دقت نظر را می‌توان در تصویب کنوانسیون‌ها ، مقاله نامه‌ها و حتی برخی قوانین داخلی بوضوح مشاهده کرد. تصویب کنوانسیون حقوق کودک مصوب ۱۹۸۹ سازمان ملل متحد ، کنوانسیون ممنوعیت و اقدام فوری برای محو بدترین اشکال کار کودک مصوب ۱۹۹۹ سازمان ILO ، همچنین تصویب برنامه IPEC (برنامه بین‌المللی ریشه کنی و حذف کار کودک) در سازمان ILO ، تصویب قانون فعلی کار ایران ، علی‌الخصوص مواد ۱۷۱ تا ۱۸۶ قانون مزبور ، همگی مؤید این مسأله می‌باشند.

در این نوشتار سعی نویسنده بر آن است تا با بررسی برخی اسناد بین‌المللی و قوانین داخلی در زمینه جلوگیری از استثمار اطفال، پیشرفت‌های جهانی و داخلی در این زمینه، و همچنین خلأهای موجود در راه از میان برداشتن این معضل بزرگ مورد بررسی و تحلیل قرارگیرد. ترسیم چشم اندازی عینی و حقیقی از استثمار کودکان در جهان و ایران، و نیز ارائه آمارهای مربوط به این پدیده شوم از دیگر اهداف نویسنده در نوشتار حاضر است. پیش از ورود به مبحث اصلی لازم است برخی واژگان کلیدی تعریف و تبیین شوند تا خوانندگان دریافت بهتر و عمیق‌تری از مباحث آتی داشته باشند.

۱- کودک کارگر

در ایران پس از انقلاب اسلامی تبیین مفهوم « طفل » دچار ابهام و آشفتگی فراوان گردید؛ به گونه‌ای که در حال حاضر، بجای یک تعریف واحد از « کودک »، دارای تعاریف متعددی هستیم که البته پرداختن به ابعاد مختلف این مسأله در این مجال ممکن نیست. بر اساس ماده ۷۹ قانون کار (مصوب ۱۳۶۹ مجمع تشخیص مصلحت نظام) بکارگیری اطفال کمتر از ۱۵ سال تمام ممنوع است. در این قانون کودک به اشخاص کمتر از ۱۵ سال اطلاق می‌گردد. تمایزات تعریف کودک در قانون کار با قانون مدنی (چه از لحاظ کیفری و چه از لحاظ مدنی) بشرح ذیل می‌باشد:

۱- براساس ماده ۱۲۱۰ قانون مدنی جنسیت مبنای قانونگذار در تعریف طفل بوده است لیکن در قانون کار تعریف واحدی از طفل ارائه شده و تمایزی بین اطفال دختر و پسر برقرار نگردیده است.

۲- مبنای تعیین سن بلوغ در قانون مدنی، سال قمری بوده است و در قانون کار ظاهراً با توجه به اصل ۱۷ قانون اساسی مبنی بر تعیین سال شمسی بعنوان سال رسمی در ایران مبنای سال شمسی بوده است.

۳- بر اساس ماده ۱۲۱۰ قانون مدنی ، پسران در سن ۱۴/۷ سال شمسی و دختران در سن ۸/۹ سال شمسی بالغ محسوب می گردند. لیکن بر اساس قانون کار ، همگی اطفال در سن ۱۵ سال شمسی از حالت طفولیت خارج می گردند.

۴- بر اساس ماده ۷۹ قانون کار ، اشخاصی که بیشتر از ۱۵ سال و کمتر از ۱۸ سال تمام سن دارند ، کارگر نوجوان تلقی گردیده اند. یعنی قانونگذار این گروه را نه صغیر محسوب کرده است تا از اشتغال ایشان جلوگیری کند و نه بزرگسال که بطور مطلق اجازه کار به ایشان دهد. پس در مورد این گونه اشخاص عملاً به نوعی رشد جسمی و فکری ناقص معتقد بوده است و به همین منظور در این موارد اجازه کار را منوط به رعایت پاره ای شرایط چون ممنوعیت ارجاع کار در شب ، ممنوعیت اضافه کاری و ... نموده است. در قانون مدنی باید در این خصوص بین دو مقوله مدنی و کیفری قائل به تفکیک شویم ؛ در مقوله مدنی همین رویه مورد پذیرش قرار گرفته است. وضعیت سفیه که قادر به انعقاد قراردادهای غیر مالی است و قرار دادهای مالی او نیز با رعایت پاره ای ضوابط از جمله نظارت و تأیید قیم و سرپرست مشروعیت می یابند ، مانند وضعیت کارگر نوجوان در قانون کار است. زیرا قانونگذار با پذیرش مفهوم سفیه ، وجود یک رشد ناقص بین سن بلوغ و سن رشد را مورد پذیرش قرار داده است ؛ اما در امور کیفری چنین امری به هیچ عنوان پذیرفته نشده است. یعنی اطفال به محض بلوغ جنسی رشید محسوب شده ، از مسؤلیت کیفری کامل برخوردار می گردند. به عبارت دیگر قانونگذار در امور کیفری مقوله ای را تحت عنوان مسؤلیت نقصان یافته مابین سن بلوغ و رشد نپذیرفته ، این دو سن را یکی فرض کرده است. بنابراین در امور کیفری ، ما با جزمیت کامل روبرو هستیم.

۱- باید در نظر داشت که در قانون کار ، توانایی جسمی و فکری شخص در تعیین مفهوم کارگر نوجوان مدنظر قرار گرفته است ؛ لیکن در قانون مدنی و در امور حقوقی آنچه که مدنظر قانونگذار برای تعیین مفهوم سفیه بوده است ، احراز رشد فکری فرد بمنظور انجام معاملات می باشد.

بر این مبنا افراد یا مسؤولیت دارند و یا ندارند. در نتیجه پدیده‌ای تحت عنوان مسؤولیت ناقص پذیرفته نشده است.^۱

در اسناد بین‌المللی رویه موجود در ماده ۷۹ قانون کار مورد تأیید قرار گرفته است. به گونه‌ای که می‌توان ادعا کرد که ماده مزبور در حقیقت ترجمه‌ای دقیق از مقوله نامه «حداقل سن» ۱۹۷۳ سازمان بین‌المللی کار می‌باشد.

۲- کار کودک

در واقع امروز کار کودک نه تنها منع نمی‌شود، بلکه تشویق هم می‌شود. در حقیقت باید بین کاری که اثر منفی بر کودک گذاشته، جنبه استثمار گرایانه دارد با کاری که اثر مثبت بر رشد او می‌گذارد، فرق قائل شد. آنچه که امروز در اسناد و مقوله نامه‌های بین‌المللی منع گردیده، کاری است که به گونه‌ای رشد جسمی، روانی، فرهنگی و اجتماعی کودک را مختل می‌سازد. یونیسف در سال ۱۳۶۵ مشخص کرد که در چه مواردی کار کودک جنبه استثمار گرایانه پیدا می‌کند:

- ۱- کار تمام وقت در سن بسیار کم.
- ۲- ساعات طولانی کار.
- ۳- کاری که مستلزم فشار نامناسب جسمی، اجتماعی و یا روانی بر طفل باشد.
- ۴- کار و زندگی در خیابان‌ها در شرایط نامطلوب.
- ۵- مزد ناچیز.
- ۶- مسؤولیت بیش از حد.

۱- بر اساس ماده ۴۹ قانون مجازات اسلامی، اطفال در صورت ارتکاب جرم از مسؤولیت کیفری مبرا هستند. باید توجه داشت که مفاهیم صغیر ممیز و غیر ممیز نیز چون پیش از بلوغ و در مورد کودک مطرح می‌گردند مربوط به بحث ما نیستند. بحث ما دوران پس از بلوغ و پیش از رشد کامل فکری فرد را در بر می‌گیرد.

۷- کاری که مانع از تحصیل شود.

۸- کاری که شرف و عزت نفس کودکان را نابود کند.

۹- کاری که برای رشد کامل اجتماعی و روانی زیان آور باشد. (بی نام، کودکان رنج

کار، ۱۳۷۸، ص ۷)

کار استثمار گرایانه و طاقت فرسا رشد جسمی و تندرستی کودک را به خطر انداخته، موجبات ابتلای طفل را به انواع بیماریها فراهم می‌کند.^۱ از سوی دیگر چنین کاری از عوامل موثر در بروز ناراحتی‌های شدید روحی در طفل بوده، آسیب‌های جدی به سلامت روانی اطفال وارد می‌کند. در حقیقت کودکان کار هرگز دوران کودکی را تجربه نکرده، زودتر از موعد بزرگ می‌شوند.

هر چند که تعریف فوق تقریباً تمامی مصادیق استثمار اطفال را در بر می‌گیرد، لیکن پاره‌ای از موارد ذکر شده در این تعریف بعدها در مقاله نامه ممنوعیت و اقدام فوری برای محو بدترین اشکال کار کودک سازمان بین‌المللی کار بعنوان بدترین اشکال کار کودک متمایز گردیدند. چراکه اغلب متخصصان و صاحب‌نظران به این باور رسیده بودند که باید میان انواع مصادیق استثمار از اطفال تمایز قائل شد و برخی از این مصادیق را که اغلب آثار دهشتناک و غیر قابل جبرانی بر روح و روان و جسم طفل باقی می‌گذارند، مورد بررسی و پیگیری بیشتری قرار داد و از اطفال شاغل در این امور حمایت مؤثرتری به عمل آورد.^۲

رتال جامع علوم انسانی

۱- گزارش‌های منتشر شده از کارگاه‌های قالی بافی کشور پاکستان حاکی از آن است که نیمی از ۵۰۰ هزار کودک قالیباف که در این کارگاه‌ها به کار اجباری مشغولند، بدلیل سوء تغذیه هرگز به سن ۱۲ سالگی نمی‌رسد و جان خود را از دست می‌دهند. همچنین دخترانی که روزانه ۱۲ تا ۱۴ ساعت گلدوزی می‌کنند، اغلب در طی ۵ تا ۸ سال بینایی خود را از دست داده، نابینا می‌شوند (بی نام، کودکان کارگر در جهان، ۱۳۷۲، ص ۲۸).

۲- تعریف ذکر شده در این کنوانسیون در مقاله مورد اشاره قرار گرفته است که به جهت جلوگیری از تکراری شدن مطالب از ذکر آن در مقدمه خودداری می‌شود.

منع استثمار اطفال در اسناد بین‌المللی

- ۱- بند « د » ماده ۱ قرارداد تکمیلی منع بردگی و برده فروشی و عملیات و دستگاه‌های مشابه بردگی مصوب ۱۳۳۷/۱۲/۳ چنین مقرر می‌دارد: هر گونه رسوم و ترتیباتی که به موجب آن کودک یا فرد غیر بالغ (کمتر از ۱۸ سال) توسط یکی از والدین خود و یا هر دوی آنها یا توسط قیم خود در ازای اخذ وجه و یا بدون اخذ وجه به منظور تمتع از کودک یا فرد غیر بالغ یا استفاده از کار او به شخص دیگری تسلیم شود ممنوع است^۱ (شاکریان و...، ۱۳۷۶، ج ۳، ص ۴۹۸).
- ۲- بند ۳ ماده ۱۰ کنوانسیون بین‌المللی حقوق اقتصادی و اجتماعی مصوب ۱۶ دسامبر ۱۹۶۶ نیز اعلام می‌دارد: اطفال باید در مقابل استثمار اقتصادی و اجتماعی حمایت شوند. واداشتن اطفال به کارهایی که برای جهات اخلاقی یا سلامت آنها زیان آور است یا زندگی آنها را به مخاطره می‌اندازد یا مانع رشد طبیعی آنان می‌گردد، باید بموجب قانون قابل مجازات باشد (ناصرزاده، ۱۳۷۸، ص ۵۲).
- ۳- ماده ۹ میثاق حقوق مدنی و سیاسی مصوب ۱۶ دسامبر ۱۹۶۶ مقرر می‌دارد: هیچ کس را نباید در بردگی یا انقیاد نگاه داشت یا ملزم کرد که به کار تحمیلی یا اجباری بپردازد. (حافظیان، ۱۳۷۶، ص ۲۹).
- ۴- ماده ۳۲ کنوانسیون حقوق کودک مقرر می‌دارد: کشورهای طرف کنوانسیون خصوصاً موارد ذیل را مورد توجه قرار می‌دهند:

۱- در زمینه منع خرید و فروش اطفال پیش از این کنوانسیون نیز در قرار داد بین‌المللی راجع به جلوگیری از خرید و فروش سفید پوستان مصوب ۴ مه ۱۹۱۰ و قرار داد بین‌المللی الغای خرید و فروش نسوان و کودکان مصوب ۳۰ سپتامبر ۱۹۱۲ و قرار داد بین‌المللی راجع به منع فحشا و جلوگیری از اشاعه نشریات منافی عفت و مستهجن مصوب ۴ مه ۱۹۴۹ ترتیباتی در سطح جهانی پیش بینی شده بود.

۱- تعیین حداقل سن یا سنین مناسب برای کار.

۲- تعیین مقررات مناسب از نظر ساعات و شرایط کار.

۳- تعیین مجازات‌ها و اعمال سایر ضمانت اجراهای مؤثر و مناسب جهت اجرای

مؤثر این ماده (عبادی، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۲۰۷).

در نخستین اقدام بین‌المللی در جهت حذف کار کودک، در سال ۱۹۱۹ و در راستای اجرای ماده ۴۲۷ معاهده ورسای، کنفرانس بین‌المللی کار در اولین اجلاس خود مقاله‌نامه حداقل سن در امور صنعتی را که ۱۴ سالگی را حداقل سن ورود به فعالیت‌های صنعتی تعیین می‌نمود تصویب کرد. همچنین این کنفرانس در همان سال، مقاله‌نامه کار در شب برای جوانان را نیز به تصویب رسانید. این دو مقاله‌نامه اولین گام‌های جهانی در جهت حذف تدریجی کار کودک محسوب می‌شود. (الله وردی زاده، ۱۳۷۵، ص ۴۰: بی نام، کار غیرقانونی میلیونها کودک در جهان، ۱۳۷۲، ص ۴۲)

مقاله‌نامه شماره ۱۳۸ سازمان ILO مصوب ۱۹۷۳ (ایلو) نیز این سن را در کارهای عادی ۱۵ سال و در کارهای مضر به حال کودکان، ۱۸ سال تعیین کرد. همین کنوانسیون مقرر می‌دارد که در کشورهایی که اقتصاد و تشکیلات آموزشی آنان به حد کافی رشد پیدا نکرده است، این سن تا ۱۴ سالگی کاهش می‌یابد و در مورد کارهای مضر مقرر می‌دارد که این سن در صورتی که امنیت و سلامت اخلاقی جوانان بطور کامل حفظ شود، تا ۱۶ سالگی تنزل یابد.^۱ (الله وردی زاده، ص ۴۲، ۴۳) در سال ۱۹۹۹ در کنوانسیون منع بدترین شکل کار کودک نیز با تأکید بر مقررات مقاله‌نامه ۱۹۷۳ در ماده دو آن چنین مقرر گردیده است: برای اهداف این کنوانسیون واژه کودک برای افرادی به کار برده می‌شود که سن آنها کمتر از ۱۸ سال باشد. این کنوانسیون در ماده ۳ خود بدترین اشکال کار کودک را چنین معین می‌کند:

۱- در توصیه‌نامه حداقل سن شماره ۱۴۶ سازمان ILO حداقل سن به ۱۶ سال افزایش یافت، لیکن این توصیه‌نامه از نظر حقوقی الزام آور نمی‌باشد. (حافظیان، ۱۳۷۶، ص ۲۹).

الف - کلیه اشکال بردگی یا شیوه های مشابه بردگی از قبیل فروش و قاچاق کودکان، بندگی به علت بدهی و رعیتی، کار با زور یا اجباری، از جمله استخدام به زور یا اجباری کودکان برای استفاده در درگیری مسلحانه.

ب - استفاده، فراهم کردن یا عرضه کودک برای روسپی گری، تولید زشت نگاری یا اجراهای زشت نگارانه.

ج - استفاده، فراهم کردن یا عرضه کودک برای فعالیت های غیر قانونی بویژه برای تولید و قاچاق مواد مخدر به گونه ای که در معاهدات بین المللی مربوط تعریف شده اند.

د - کاری که به دلیل ماهیت آن یا شرایطی که در آن انجام می شود، احتمال دارد برای سلامتی ایمنی یا اخلاقیات کودک ضرر داشته باشد.^۱ در بند «ب» ماده ۵ این کنوانسیون نیز چنین آمده است: هر یک از اعضاء اهمیت آموزش در محو کار کودکان را مورد توجه قرار خواهند داد تا نخست: از استخدام و به کار گیری کودکان در بدترین اشکال کار کودک ممانعت بعمل آورند. دوم: موانع لازم را در این مورد ایجاد کنند. سوم: دسترسی همه کودکانی که از بدترین اشکال کار کودک رها می شوند، به آموزش را فراهم

۱- در ماده ۳ توصیه نامه ممنوعیت و اقدام فوری برای محو بدترین اشکال کار اطفال، موارد زیر بعنوان اصول راهبردی سازمان ILO در تعیین مصادیق بند «ت» ماده ۲ کنوانسیون مذکور مشخص گردیده اند:

الف - کاری که کودکان را در معرض سوء استفاده جسمانی، روانی یا جنسی قرار می دهد.

ب - کار در زیرزمین، زیر آب، در ارتفاعات خطرناک یا در فضاهای بسته.

ج - کار با ماشین آلات و تجهیزات و ابزارهای خطرناک یا کاری که متضمن جابجایی یا حمل بارهای سنگین با دست است.

د - کار در محیط ناسالم که ممکن است بطور مثال، کودکان را در معرض مواد، عوامل یا فرایندهای خطرناک، یا در معرض دما، صدا، یا ارتعاشهای مضر برای سلامتی قرار دهد.

ه - کار تحت شرایط بسیار مشکل از قبیل کار برای ساعات طولانی یا در خلال شب یا کار در جایی که کودک به نحو غیر متعارفی محدود به کارگاه کارفرما است (روزنامه رسمی، شماره

۱۶۵۲۷، ۱۴/۹/۱۳۸۰).

آورند و چهارم: کودکانی که در معرض خطر هستند را شناسایی کرده، وضعیت خاص دختران را مورد توجه قرار دهند (روزنامه رسمی، شماره ۱۶۵۳۷، ۱۳۸۰/۹/۱۴). لازم به ذکر است که این کنوانسیون تحت قانون تصویب کنوانسیون ممنوعیت و اقدام فوری برای محو بدترین اشکال کار کودک و توصیه نامه مکمل آن در تاریخ ۱۳۸۰/۸/۲۷ به تصویب دولت جمهوری اسلامی ایران رسید.^۱ و بر اساس آن مقرر شده است تا اشخاصی که کودکان را به کارهای مضر موضوع بند «ت» ماده ۳ کنوانسیون مذکور می‌گمارند، به مجازات مقرر در ماده ۱۷۲ قانون کار و لغو موقت پروانه کار محکوم گردند. در خصوص سایر بند های ماده ۳ طبق قوانین موضوعه عمل خواهد شد (روزنامه رسمی، شماره ۱۶۵۳۷، ۱۳۸۰/۹/۱۴). در کنار تمامی این اسناد و مقاله‌نامه‌ها در جهت حذف و الغاء تدریجی کار کودک، سازمان بین‌المللی کار (ILO) در ادامه فعالیت‌های خود در راستای عملی نمودن خط مشی‌های تعیین شده در اسناد مصوب این نهاد بین‌المللی در سال ۱۹۶۷ مقاله‌نامه بازرسی را به تصویب رسانید. این مقاله‌نامه امکان بازرسی مداوم از کارخانه‌ها، کارگاه‌ها و سایر تأسیسات بمنظور جلوگیری از اشتغال اطفال، حمایت از زنان شاغل، حفاظت و بهداشت کار را فراهم می‌کند. بی‌نام، کار غیرقانونی میلیون‌ها کودک در جهان، ۱۳۷۲، ص ۴۶).

منع استثمار کودکان در قوانین و مقررات داخلی

الف - سوءاستفاده از اطفال در مشاغل قانونی

بر طبق ماده ۷۹ قانون کار به کار گماردن افراد کمتر از ۱۵ سال تمام ممنوع است. این

قاعده، سه استثناء دارد:

۱- تا اواخر اکتبر سال ۲۰۰۱، ۱۰۴ دولت، معاهده مزبور را به تصویب مجالس خود رسانیده‌اند.
(*Hope for a better life. world of work. No. 41, December 2001*)

۱- طبق ماده ۱۸۸ قانون کار، کارگران کارگاه‌های خانوادگی که انجام کار آنها منحصراً توسط صاحب کار و همسر و خویشاوندان نسبی درجه یک از طبقه اول وی انجام می‌شود، مشمول مقررات این قانون نخواهند بود. در نتیجه حداقل سن در مورد کارگران چنین کارگاه‌هایی هرگز رعایت نخواهد شد. در واقع قانونگذار با وضع ماده فوق به افزایش موارد استعمار کودکان توسط والدین و خویشاوندان آنها کمک نموده است.

۲- این استثناء که به وضوح تحت تأثیر مقاوله‌نامه ۱۹۷۳ (ایلو) مصوب ILO وضع گردیده، ماده ۸۴ قانون کار می‌باشد. (بی‌نام، کودکان رنج کار، ۱۳۷۸، ص ۹ و ۱۰). به موجب این ماده به کار گماردن افراد کمتر از ۱۸ سال برای کارهایی که ماهیت آنها برای سلامتی و اخلاق نوجوان زیان آور است، ممنوع می‌باشد.

۳- این استثناء خروج کارگاه‌های با حداکثر ۵ کارگر از شمول قانون کار می‌باشد که قطعاً پیامد‌های هولناکی برای کودکان در پی خواهد داشت و راه را برای استعمار همه جانبه آنها در سطح جامعه باز خواهد کرد (تصور کنید کارگاه‌هایی فارغ از هر گونه نظارت و آزاد از هر قانون حمایتی آن هم در وضعیت اقتصادی امروز). نکته جالب توجه در این مسأله آن است که بر اساس ماده ۱۹۱ قانون کار با پیشنهاد شورای عالی کار و تصویب هیأت وزیران امکان خروج کارگاه‌های با کمتر از ۱۰ کارگر از شمول پاره‌ای از مقررات قانون کار وجود داشت، لیکن متأسفانه قانونگذار بی‌توجه به این ماده اقدام به خارج ساختن کارگاه‌های با کمتر از ۵ کارگر از حیطه قانون کار نموده است. برآستی بهتر نبود از این ماده استفاده کرده، حداقل رعایت مقررات مربوط به اشتغال اطفال و زنان در این کارگاه‌ها الزام آور می‌گردید؟ البته این مسأله و همچنین استثنای اول با توصیه‌نامه شماره ۵۲ کنفرانس عمومی سازمان بین‌المللی کار تعارض پیدا می‌کند. این کنفرانس در ژوئن ۱۹۳۷ مقرر داشت: «دول عضو می‌باید مقررات مربوط به حداقل سن پذیرش را در کلیه موسسات صنعتی و فامیلی اجرا کنند.» از طرف دیگر، کنوانسیون حقوق کودک و کنوانسیون جدید کار، چنانکه ملاحظه شد، هیچ تخصیصی را در خروج برخی کارگران

خرد سال از قوانین مربوط پذیرفته است و همه این قوانین است شمار کودکان را به هر شکلی خواه به صورت است شمار خانوادگی و خواه به هر شکل دیگر محکوم می کنند.^۱

بر طبق مواد ۸۰ و ۸۱ قانون کار، کارگران ۱۵ تا ۱۸ سال، کارگر نوجوان هستند و در بدو استخدام و همچنین به طور سالیانه باید تحت آزمایشهای پزشکی قرار گیرند.

به موجب ماده ۵۱ قانون کار، ساعات کار کارگران نباید از ۸ ساعت در روز تجاوز کند. البته با توافق کارگر و کارفرما این مدت می تواند تغییر پیدا کند، به شرط آنکه مجموع ساعات کار از ۴۴ ساعت در هفته تجاوز نکند. در ماده ۸۲ قانون فوق الذکر اعلام شده است که ساعات کار نوجوانان باید نیم ساعت کمتر از ساعات کار کارگران معمولی باشد. بر طبق ماده ۸۳ این قانون نیز ارجاع هرگونه اضافه کاری و انجام کار در شب و نیز ارجاع کارهای سخت و زیانبار و خطرناک و حمل بار بیش از حد مجاز و بدون استفاده از وسایل مکانیکی برای کارگر نوجوان ممنوع است. شب طبق تعریف ماده ۵۳ قانون کار عبارت است از فاصله زمانی بین ساعات ۲۲ الی ۶ صبح. بنابر عقیده برخی از حقوقدانان، موضوعی که در قانون پیش بینی نشده، مشاغلی است که طبیعت انجام این گونه مشاغل اقتضاء دارد که کار در شب صورت گیرد. بنابراین بهتر است با در نظر گرفتن مصالح کارگر نوجوان، قانون به گونه ای اصلاح شود تا نوجوانان امکان استفاده از استعداد خود در این گونه مشاغل را نیز داشته باشند (عبادی، ۱۳۷۵، ص ۱۴۳). در کنار تمامی این

۱- خروج تدریجی کارگاهها از شمول قانون کار از برنامه های قطعی و دراز مدت دولت برای مهار پدیده بیکاری است و به تازگی نیز دولت اعلام کرده است که کارگاه های با کمتر از ۱۰ کارگر را نیز از شمول قانون کار خارج خواهد کرد. لیکن سؤال اساسی آن است که در این صورت تکلیف بکارگیری اطفال در چنین کارگاه هایی چه خواهد بود و آیا دولت فکری برای تسری برخی از مواد قانون کار حداقل در زمینه اشتغال اطفال و کارگران نوجوان به این کارگاه ها کرده است؟ چنانچه این رویه ادامه پیدا کند، قانون کار به یک قانون بی مصرف و فاقد ارزش اجرایی مبدل خواهد شد.

۲- البته باید در نظر داشت که در این ممنوعیت مطلق کار در شب بیشتر به این دلیل بوده است که عموماً در ساعات شب بدلیل تاریکی هوا، خلوت بودن محل کار و تنها بودن طفل در نزد ←

حمایت‌ها ظاهراً مقنن در راستای استانداردهای جهانی و معیارهای ارائه شده از سوی سازمان بین‌المللی کار (ILO) و علی‌الخصوص تحت تأثیر مقاله‌نامه بازرسی (۱۹۶۷) طی مواد ۹۶ تا ۱۰۶ این قانون، به منظور اجرای صحیح قانون و ضوابط حفاظت فنی، اقدام به تشکیل اداره کل بازرسی وزارت کار و امور اجتماعی نموده است. این اداره به منظور نظارت بر اجرای مقررات ناظر به شرایط کار... اشتغال زنان و کارگران نوجوان تشکیل یافته است. لیکن در تبصره ماده ۹۸ قانون فوق‌الذکر اذعان شده است که ورود بازرسان کار به کارگاه‌های خانوادگی منوط به اجازه کتبی دادستان محل می‌باشد.

همانگونه که قبلاً نیز بیان شد برطبق ماده ۱۸۸ این قانون برخی از کارگاه‌های خانوادگی از شمول قانون کار خارج گردیده‌اند. بر اساس این تبصره نیز بازرسی چنین کارگاه‌هایی (چنانچه مشمول قانون کار باشند) با محدودیت‌های فراوانی همراه است. از سوی دیگر مقنن در این قانون هیچ اشاره‌ای به تربیت بازرسان ویژه در امور اطفال نکرده است. ظاهراً قانونگذار هیچ لزومی به وجود چنین بازرسانی در کشوری که لاقلاً نزدیک به ۱ میلیون کارگر خردسال دارد، ندیده است. درانتها باید متذکر شد که قانونگذار با وضع مواد ۱۷۱ تا ۱۸۶ قانون کار، مجازات‌های سنگینی را در قالب زندان و جریمه نقدی برای متخلفان از مقررات قانون کار و از جمله مقررات مربوط به اشتغال اطفال در نظر گرفته است.

ب - سوءاستفاده از اطفال در فعالیتهای مجرمانه

برخی از اموری که اطفال به آنها واداشته می‌شوند، بدلیل ماهیت غیرانسانی و لطمات

← کار احتمال سوءاستفاده جنسی و تجاوز به کودک افزایش پیدا می‌کند، از سوی دیگر کار در شب مانع فعالیت‌های تحصیلی و تفریحی اطفال بوده، زندگی کودک و سلامت جسمانی و روحی وی را بشدت مختل می‌کند.

روحي و جسماني جبران ناپذيري که به طفل وارد مي‌آورند ، از سوي قانونگذار بطور خاص مورد جرم انگاري قرار گرفته ، اشخاصي که اطفال را به چنين مشاغلي وارد کرده ، از ايشان کسب درآمد مي‌کنند ، مجرم شناخته شده‌اند ، ذيلاً اين موارد به نحو اجمال مورد بررسي قرار مي‌گيرند:

۱- واداشتن اطفال به تکدي

براساس ماده ۷۱۳ قانون مجازات اسلامي ، هر کس طفل صغير يا غير رشيدى را وسيله تکدي قرار دهد... به حبس از سه ماه تا دو سال و استرداد همه اموالي که از اين طريق بدست آورده است ، محکوم مي‌گردد. قانونگذار در اين ماده براي افرادي که با سوءاستفاده از اطفال اقدام به جمع آوري اعانات مردم مي‌نمايند ، مجازات سنگين تری را نسبت به وضعيتي که خود شخص رأساً اقدام به تکدي مي‌کند ، پيش بيني کرده است (بنگرید به: ماده ۷۱۲ قانون مجازات اسلامي) اين مسأله خود مؤيد آگاهي مقنن از آثار نامطلوبي است که اين عمل بر روح و روان طفل وارد مي‌آورد. ليکن در اين ميان بايد به دو نکته توجه نماييم :

- ۱- لازم است مجازات اشخاصي که با تشکيل باندهای سازمان یافته اقدام به خريد يا اجاره اطفال بمنظور سوءاستفاده از آنها در امر تکدي گري مي‌نمايند و حتی با خوراندن مواد خواب‌آور و مخدر به اين کودکان ايشان را بيهوش و در کنار پل‌ها و معابر عمومي رها کرده ، با جلب ترحم مردم درآمدهای هنگفتي را بدست آورند ، تشديد گردد.
- ۲- در کنار تعيين مجازات ، قانونگذار بايد اندک نظري نیز به وضعيت نابسامان اقتصادي و اجتماعي جاري کشور داشته باشد و راهکارهای غير کيفري را نیز بمنظور جلب کمک به اينگونه اطفال و خانواده‌های ايشان مدنظر قرار دهد. در غير اين صورت ، صرف اعمال مجازات مزبور خصوصاً درباره کساني که براي بدست آوردن ابتدائي‌ترين هزينه‌های زندگي به همراه اطفال خود تکدي مي‌کنند ، نه تنها را کارساز نخواهد بود بلکه با اعمال مجازات در حق اينگونه اشخاص ، در حقيقت

تنها فقر زندانی کرده‌ایم.

۲- استفاده از کودکان در فعالیت‌های غیرمجاز سمعی و بصری

بر اساس ماده ۱۳ قانون نحوه مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت غیرمجاز می‌کنند (مصوب ۱۳۷۲/۱۱/۱۲) استفاده از صغیر برای نگهداری ، نمایش ، عرضه ، فروش و تکثیر نوارهای غیرمجاز موضوع این قانون ، موجب اعمال حداکثر مجازاتهای مقرر، برای عامل خواهد بود. بعبارت دیگر قانونگذار با تصویب این ماده حمایت جدی خود را از اطفال در برابر تهیه کنندگان آثار مستهجن و مبتذل از کودکان اعمال کرده است.

۳- واداشتن اطفال به اعمال شنیع جنسی

جرایم جنسی علیه اطفال: این دسته از جرایم اغلب در قالب حد زنا و حد لواط مورد پیش بینی قانونگذار قرار گرفته‌اند. مقنن در ماده ۱۱۲ قانون مجازات اسلامی اشعار می‌دارد: هرگاه مردی بالغ و عاقل با نابالغی لواط کند ، فاعل کشته می‌شود و مفعول اگر مکره نباشد تا ۷۴ ضربه شلاق تعزیر می‌شود. سایر جرایم جنسی علیه اطفال مانند تشکیل خانه فساد و اموری غیر از نزدیکی جنسی در عمومات مواد ۶۳۷ و ۶۳۹ قانون مجازات اسلامی وارد می‌گردند.

واداشتن طفل به ازدواج اجباری: براساس ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی ازدواج قبل از بلوغ یا اذن ولی و به شرط رعایت مصلحت مولی علیه پذیرفته شده است؛ لیکن در سایر موارد ، این عمل جرم بوده ، مرتکب آن به موجب ماده ۶۴۶ قانون مجازات اسلامی به شش ماه تا دو سال حبس تعزیری محکوم می‌گردد. باید توجه داشته باشیم که در بسیاری از موارد عقد نکاح سرپوشی برای فروش طفل بمنظور تمتع جنسی خریدار از وی می‌باشد که غالباً فروشنده کودک نیز کسی جز پدر و مادر طفل نخواهد بود.

۴- خرید و فروش اطفال

خرید و فروش اطفال به مقاصد اقتصادی و جنسی در کشورهای توسعه نیافته امری تقریباً شایع است و در اغلب موارد قانونگذاران این گونه کشورها نیز لاقفل بر روی کاغذ در برابر آن واکنش نشان داده ، این پدیده شوم را جرم انگاری کرده اند . براساس ماده ۳ قانون حمایت از کودکان و نوجوانان مصوب ۱۳۸۱ / ۱۰ / ۱۱ هرگونه خرید ، فروش ، بهره‌کشی و بکارگیری اطفال بمنظور ارتکاب اعمال خلاف از قبیل قاچاق ، جرم بوده و مرتکب حسب مورد علاوه بر جبران خسارت وارده به ۶ ماه تا یکسال زندان و یا به جزای نقدی از ۱۰ میلیون ریال تا ۲۰ میلیون ریال محکوم خواهد شد.^۲

در این زمینه ، چند نکته قابل توجه و بررسی است :

الف - قانونگذار واگذاری طفل به منظور استفاده از نیروی کار کودک در مشاغل قانونی چون قالی بافی ، کار در کارگاه‌ها و... را در این ماده جرم انگاری نکرده است. چرا که پیش از تصویب این قانون ، بهره‌کشی از اطفال در مشاغل و فعالیت های قانونی جرم انگاری شده بود. بر اساس ماده ۱۷۶ قانون کار کسانی که از مفاد ماده ۷۹ قانون مزبور (ممنوعیت بکارگیری اطفال کمتر از ۱۵ سال) تخلف نمایند ، در مرتبه اول به جزای نقدی و در مرتبه دوم به حبس از ۹۱ روز تا ۱۸۰ روز محکوم می‌گردند. بر اساس مفاد قانون الحاق ایران به کنوانسیون ممنوعیت و اقدام فوری برای محو بدترین اشکال کار کودک نیز متخلفان از بند «ت» ماده ۳ کنوانسیون (که مشتمل بر برخی از موارد سوءاستفاده از اطفال در مشاغل قانونی می‌باشد) به مجازات مقرر در ماده ۱۷۲ قانون کار (۹۱ روز تا ۱ سال حبس یا جزای نقدی معادل ۵۰ تا ۲۰۰ برابر حداقل مزد روزانه) و لغو موقت پروانه کار

۱- برای اطلاعات بیشتر در این زمینه بنگرید به : زینالی ، حمزه ، «نوآوری های قانون حمایت از کودکان و نوجوانان و چالش های فراروی آن» ، فصلنامه رفاه اجتماعی ، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی ، سال ۲ ، شماره ۷ ، بهار ۸۲ .

۲- باید به این نکته نیز توجه کنیم که ممکن است برخی از موارد واگذاری طفل تحت عناوین مجرمانه دیگری چون قوادی یا آدم ربایی صورت گیرد.

محکوم می‌گردند؛ لیکن باید توجه داشت که این موارد صرفاً مجازات بهره‌کشی و سوءاستفاده از اطفال، در مشاغل قانونی را در برمی‌گیرند و خرید و فروش اطفال به منظور سوءاستفاده از ایشان در مشاغل قانونی در این قوانین مورد جرم انگاری قرار نگرفته است. ب - مجازات مقرر در این ماده هیچ تناسبی با جرم مورد بحث ندارد، برآستی فروش یک کودک بمنظور هر گونه سوءاستفاده غیرقانونی از وی باید چنین مجازات سبکی را در پی داشته باشد و حتی قاضی امکان اعمال جزای نقدی در حق مرتکب را بجای زندان در اختیار داشته باشد؟ در وضعیتی که مطابق ماده ۶۶۲ قانون مجازات اسلامی خرید و فروش اموال مسروقه موجب اعمال کیفر ۶ ماه تا ۳ سال حبس و تا ۷۴ ضربه شلاق برای مرتکب می‌باشد، چنین بنظر می‌رسد که از منظر قانونگذار ایرانی خرید و فروش اطفال به مراتب اهمیت کمتری نسبت به مداخله در اموال مسروقه دارد؟!

در پایان این بحث ذکر این نکته خالی از فایده نخواهد بود که قانون حمایت از کودکان و نوجوانان، براساس تعهدات بین‌المللی ایران در کنوانسیون ممنوعیت و اقدام فوری برای محو بدترین اشکال کار کودک به تصویب رسیده است. در ماده ۷ کنوانسیون مذکور مقرر شده است که هر عضو کلیه اقدامات لازم را برای تضمین اجرا و اعمال موثر مقرراتی که به این کنوانسیون ترتیب اثر می‌دهد، از جمله پیش بینی مجازات کیفری و در صورت اقتضا مجازات‌های دیگر اتخاذ خواهد نمود.

چشم اندازی از وضعیت کار اطفال در جهان و ایران

۱- ابعاد کار اطفال در جهان

الف - سوء استفاده های جنسی از اطفال

قطعاً یکی از دردناکترین جنبه های کار اطفال، استثمار جنسی کودکان می باشد که

۱- همانطور که قبلاً نیز بیان شد بند های « الف »، « ب » و « پ » ماده ۳ کنوانسیون مذکور در قانون الحاق ایران به این کنوانسیون جرم انگاری نگردیده‌اند.

معمولاً نیز به دلیل ضعیف و تنها بودن کودک قربانی به بدترین و وحشیانه‌ترین شکل ممکن و در نهایت شقاوت و خشونت صورت می‌پذیرد. جنبه‌های غیر انسانی این پدیده شوم زمانی بیشتر آشکار می‌شود که طفل قربانی به صورت حرفه‌ای و ادار به این کار کثیف شود که این مسأله خود نیز مهمترین تفاوت سوءاستفاده‌های جنسی از کودکان در کشورهای صنعتی با ممالک عقب مانده و یا در حال توسعه را در بر دارد. طفل هتک حرمت شده در ممالک غربی از حمایت جدی قانون گذار برخوردار بوده . عملاً نیز شخص متجاوز بسختی مجازات می‌شود.^۱ لیکن در کشورهای عقب مانده کودک قربانی اغلب برده جنسی و خریداری شده دلالت و سوداگرانی است که او را به نازلترین قیمت از والدینش خریده یا ربوده‌اند و به تن فروشی و ادار می‌کنند. برآستی کودک از خانه رانده شده ، فروخته شده و رها شده در برابر باندهای سازمان یافته و حرفه‌ای فروش اطفال چه می‌تواند انجام دهد؟ جز تسلیم شدن در برابر پست‌ترین و غیر انسانی‌ترین خواسته‌های مشتریان و خریداران تا بتواند دین نداشته خود را به ایشان باز پرداخت کند. گوشه‌هایی از داده‌های آماری موجود در این زمینه را مرور می‌کنیم :

۱- بر اساس گزارش سازمان بین‌المللی مهاجرت (IOM) که مسؤلیت مبارزه با قاچاق و تجارت انسان را بر عهده دارد. تجارت کودکان سالانه چیزی در حدود ۷ تا ۱۰ میلیارد دلار در آمد به همراه دارد و حتی ادعا شده است که تجارت کودکان سودآورتر از تجارت مواد مخدر است ؛ زیرا مواد مخدر تنها یکبار قابل مصرف است ، اما کودکان را به کرات می‌توان مورد سوءاستفاده قرار داد. (طولانی ، ۱۳۸۰ ، ص ۳۰) . در هند ۴۰۰ هزار دختر بچه خردسال به فحشاء مشغولند. حتی اروپا نیز از این مسأله بر حذر نمانده است. پلیس ایتالیا اعلام کرد که یک شبکه بهره برداری و بهره کشی را که در بدترین شرایط

۱- در کشور فرانسه میزان شکایت های طرح شده از تجاوزهای جنسی علیه اطفال از ۵۰۶۵ مورد در سال ۱۹۹۷ به ۵۱۱۶ مورد در سال ۲۰۰۰ رسیده است. میزان محکومیت‌ها نیز در این رابطه از سال ۱۹۸۴ تا سال ۱۹۹۷ ، ۷ برابر شده است (بی نام ، « تجارت انسان در اروپا » ، ۱۳۸۱/۵/۲۲ ،

۲۰ هزار کودک آلبانیایی را مورد سوء استفاده قرار داده‌اند. کشف کرده است (بی نام، کودکان رنج کار ۱۳۷۸، ص ۱۷ و ۱۶). امروزه در بسیاری از کشورهای جهان علی الخصوص در برخی از کشورهای آمریکای جنوبی و لاتین، آفریقا، شرق آسیا و اروپای شرقی همچون تایلند، برزیل، فیلیپین و روسیه به منظور ایجاد توریسم جنسی، مراکز خرید و فروش و عرضه اطفال بوجود آمده است. متأسفانه حاکمان این کشورها بدلیل ارزی که از این طریق نصیبشان می شود، مسأله را نادیده می گیرند. در گزارش جمعیت حمایت از کودکان وابسته به سازمان ملل متحد اعلام گردیده است که حداقل ۸۰۰۰ کودک در پاریس و ۳۰۰۰۰۰ تن از ایشان نیز در ایالات متحده آمریکا به کارهای پست اشتغال دارند. همچنین بر اساس گزارش سالانه سازمان ملل متحد، در کشورهای امریکای لاتین خود فروشی در بین اطفال ده تا چهارده ساله امری رایج و مرسوم می باشد. براساس همین گزارش درآمدی که یک دختر ده ساله از راه تن فروشی و کار کثیف به دست می آورد، ده برابر مبلغی است که به عنوان یک کارگر تمام وقت کارخانه به او پرداخت می شود (عظیمی، ۱۳۷۱، ص ۲۸). در حدود ۸۰۰ هزار روسپی سن پایین در تایلند و ۲۵۰ هزار نفر در برزیل و ۶۰ هزار نفر در فیلیپین وجود دارند. در نپال سالانه چیزی در حدود ۷ هزار دختر تازه بالغ به فاحشه خانه های بمبئی فروخته می شوند. بنابر گزارش های منتشره نیز سالانه ۲۵ هزار دختر بچه به معدن چیان آمازون واگذار می شوند (پروشات، ۱۳۷۲، ص ۲۴). بر اساس برخی آمارهای جدیدتر در سال ۲۰۰۱ میلادی حداقل ۲۴ هزار کودک روسی مفقود شده اند (هاشمی، ۱۳۸۱، ص ۲۸) بالاخره آنکه، در برخی از سایت های کامپیوتری در شبکه جهانی اینترنت، تصاویر بسیار مستهجن و شنیعی از اطفال خود فروش به همراه قیمت و مشخصات جنسی این کودکان ارائه گردیده است که این مسأله خود می تواند گوشه ای ناچیز از عمق این فاجعه دردناک انسانی را برایمان آشکار سازد.

ب - سایر ابعاد کار اطفال

در جهان امروز در ازای هر ۴ کودک در کشورهای توسعه نیافته، حداقل ۱ نفر اشتغال

به کار دارد (حافظیان، ۱۳۷۶، ص ۲۹) بر اساس گزارش سازمان بین المللی کار، ۲۵۰ میلیون کودک کارگر ۴ تا ۱۴ ساله در سراسر جهان وجود دارند. براساس برخی داده‌های جدیدتر تعداد کودکان کارگر در جهان در حدود ۳۰۰ میلیون نفر برآورد شده است. آسیا با داشتن ۶۱٪ کودکان کارگر مقام اول را در این زمینه دارد. (بی نام، کودکان رنج کار، ۱۳۷۸، ص ۲۰؛ پهلوان، ۱۳۷۸، ص ۹). همچنین بر اساس گزارش مجله نیوزویک حداقل ۱۰۰ میلیون نفر در جهان بصورت برده وار زندگی می‌کنند (گودرزی، ۱۳۸۲، ص ۴۴). برخی از آمارهای دیگر نیز اذعان می‌دارند که لاقفل ۶۰۰ میلیون کودک در سراسر جهان ناچار از تلاش برای زنده ماندن هستند (مسکنی، ۱۳۸۱، ص ۱۰). حتی در کشورهای صنعتی و فوق مدرن، مقوله بهره کشی از اطفال مشاهده می‌شود. تنها در ایتالیا ۵۰۹ هزار کودک مورد بهره کشی قرار می‌گیرند که ۳۲۰ هزار تن از آنان مجبورند بطور تمام وقت کار کنند (بی نام، کودکان رنج کار، ۱۳۷۸، ص ۲، ۱۶ و ۱۷). بر اساس گزارشهای رسمی در ایالات متحده آمریکا نیز بازرسی‌های صورت گرفته نشان‌دهنده افزایش ۲۵۰ درصدی نقض قوانین و مقررات مربوط به کار اطفال در طی سالهای ۱۹۸۳ تا ۱۹۹۰ بوده است. (بی نام، کودکان کارگر در جهان، ۱۳۷۲، ص ۳۹). بر اساس گزارش نشریه اینترپرس یک میلیون کودک زیر ۱۴ سال در روسیه مشغول به کار هستند. بنابر گزارش سازمان بین‌المللی کار نیز ۱۰ تا ۳۰ درصد این کودکان جذب باندهای تبهکاری و فساد می‌شوند. این در حالی است که دولت روسیه تنها ۲۵ میلیون دلار برای تأسیس پرورشگاه و مبارزه با پدیده کودکان خیابانی هزینه کرده است. کمک‌های بین‌المللی نیز چندان قابل توجه نیستند؛ صندوق جمعیت ملل متحد (یونیسف) در طی دو سال گذشته

۱- شاید بدلیل وجود چنین آماری است که دکتر ناظر حیدر از صاحب نظران حقوق کودک یکی از دو عامل محو کار کودک را چنین بیان می‌دارد:

کشورهای موعظه گر که علیه این پدیده فریاد و فغان به راه انداخته اند، نخست از خودشان شروع کنند و با بصیرت تمام این مشکل را در درون سازمانهای خود حل کنند (سرمد، ۱۳۸۰، ص ۳۲).

تنها ۵۰۰ هزار دلار برای کمک به این گونه اطفال هزینه کرده است (صفایی ، ۱۳۸۱ ، ص ۹).

هم اکنون در درگیری های مسلحانه جهان بیش از ۳۰۰ هزار کودک زیر ۱۸ سال به گونه ای شرکت دارند. در حدود دو میلیون تن از ایشان نیز در طی دهه گذشته بر اثر همین درگیریها جان خود را از دست داده اند. برخی از کودکان را دختر بچه هایی تشکیل می دهند که برای آشپزی ، فحشاء و دادن سرویس جنسی به سربازان ، به زور به کار گماشته شده اند (راهرو خواجه ، ۱۳۸۲ ، ص ۵ ؛ مردانی گیوی ، ۱۳۷۷ ، ص ۶۳) بر اساس گزارش سالانه سازمان ملل متحد در سال ۱۹۹۰ نیز سالانه بیش از دویست هزار کودک در نتیجه سوانح کاری جان خود را از دست می دهند (منصورى ، ۱۳۷۸ ، ص ۵۵). در حدود پنجاه میلیون کودک در سراسر جهان به کارهای طاقت فرسا و بسیار سخت مشغول هستند (عظیمی ، ۱۳۷۲ ، ص ۱۹). طبق گفته کوفی عنان دبیر کل سازمان ملل متحد سالانه بیش از هفتصد هزار زن و کودک بمنظور سوء استفاده جنسی ، کار ، ازدواج اجباری و فرزند خواندگی به عنف خرید و فروش می شوند^۱ (عنان ، ۱۳۸۱ ، ص ۲۳).

۲- ابعاد کار اطفال در ایران

بر طبق آمارهای تخمینی سازمان جهانی کار مربوط به سال ۱۹۹۵ ، ۴/۷۱ درصد کودکان بین ۱۰ الی ۱۴ سال در ایران از لحاظ اقتصادی شاغل می باشند. کشور بوتان با ۵۵/۱۰ درصد کودک شاغل در صدر فهرست و کشورهای ژاپن و عربستان سعودی با صفر درصد در انتهای فهرست قرار دارند (بی نام ، کودکان رنج کار ، ۱۳۷۸ ، ص ۷).

۱- در دومین کنگره جهانی علیه استثمار اقتصادی کودکان که در سال ۲۰۰۱ در یوکوهامای ژاپن تشکیل یافت ، قاچاق کودکان به عنوان یکی از مهم ترین محورهای کنگره مورد بحث و بررسی قرار گرفت و سعی در ایجاد مسؤولیت سیاسی دولتها برای اقدام علیه استثمار اطفال و از جمله قاچاق کودکان گردید.

Trafficking of children : A major topic at Yokohama congress, World of work
No.4,december 2001

بر اساس آمار سرشماری سال ۱۳۷۵ از مجموع نه میلیون و هشتاد و یک هزار تن از اطفال بین ۱۰ تا ۱۴ سال ۳۶۸ هزار نفر جزء جمعیت فعال کشور از نظر اقتصادی بوده‌اند که در حدود ۲۶۵ هزار نفر آنان شاغل و ۱۰۳ هزار نفر بیکار در جستجوی کار می‌باشند (ملنی، ۱۳۷۸، ص ۲۶). در حالی که نتایج آمارگیری خانوارهای دارای فعالیت صنعتی در سال ۱۳۷۳، رقم ۳۳۲/۷۹۶ هزار نفر شاغل زیر ۱۵ سال را تنها در فعالیت های صنعتی خانوار به دست می‌دهد. این تناقص میان داده‌های آماری بیانگر چیست؟

بر اساس نتایج به دست آمده از سرشماری عمومی در سال ۱۳۷۵، ۲۳/۷ میلیون نفر از جمعیت کشور را افراد کمتر از ۱۵ سال تشکیل می‌دهند. آمارها نشان می‌دهند که از جمعیت ۶ تا ۹ سال کشور ۹۱٪ اشتغال به تحصیل دارند. میزان جمعیت در حال تحصیل ۱۰-۱۴ سال کل کشور هم معادل ۸۷٪ گزارش شده است. به این ترتیب جمعاً ۱/۷۵۳/۹۷۹ نفر از جمعیت ۶ تا ۱۴ سال کشور که در سنین مدرسه به سر می‌برند، در خارج از مدارس حضور دارند (ملنی، ۱۳۷۸، ص ۲۴ و ۲۵). با توجه به اینکه بخش عمده‌ای از کودکان شاغل تحصیل نمی‌کنند و تعدادی از کودکان شاغل به تحصیل نیز به نوعی اشتغال دارند، نتیجه می‌گیریم که این رقم باید به آمار جمعیت کودکان شاغل در کشور نزدیک باشد.

آمار کودکان ۱۰ تا ۱۴ سال در حال تحصیل در استانهای کشور در سال ۱۳۷۵ نشان می‌دهد که استان‌های سیستان و بلوچستان (۶۶/۱)، آذربایجان غربی (۷۴٪) و کردستان (۷۵٪) پایین‌ترین نسبت کودکان ۱۰ تا ۱۴ سال شاغل به تحصیل را دارا می‌باشند (ملنی، ۱۳۷۸، ص ۲۵).

در گزارشی که از یک کارگاه قالیبافی در خوی تهیه شده بود، اعلام گردید که کودکان قالیباف ۷ تا ۱۵ ساله روزی ۱۲ ساعت در شرایط نامناسب از نظر نور و هوا به کار مشغول بوده‌اند (قاسم زاده، ۱۳۷۸، ص ۲۲). سازمان یونسف نیز در گزارش دسامبر ۱۹۹۹ خود در مورد وضعیت زنان و کودکان در آستانه سال ۲۰۰۰

در ایران اعلام کرد که نزدیک به ۲۰٪ کودکان^۱ برای امرار معاش خود کار می‌کنند. به دیگر سخن، نزدیک به ۲ میلیون کودک کارگر در ایران وجود دارد (منصوری، ۱۳۷۸، ص ۵۵). بر اساس برخی آمارهای ارائه شده در پانزدهمین کارگاه آموزشی حمایت از کودکان، در حدود ۱/۸ میلیون کودک در کشور از آموزش محرومند و به کار دائمی مشغولند که ۴۰۰ هزار نفر از ایشان زیر پانزده سال سن دارند (زیارتی، ۱۳۸۱، ص ۴).

در کنار این موارد، یکی دیگر از مصادیق کار اطفال که هرگز در آمارهای رسمی از آن نامی برده نمی‌شود، ازدواجهای زود هنگام و تحمیلی است هر چند که بر اساس مصوبه اخیر مجمع تشخیص مصلحت نظام در سال ۱۳۸۱ ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی اصلاح و حداقل سن ازدواج برای دختران ۱۳ سال تعیین گردید. لیکن براساس همین ماده اصلاحی نیز عقد نکاح قبل از بلوغ با اجازه ولی و به شرط رعایت مصلحت مولی علیه صحیح می‌باشد. بدین ترتیب ممکن است دختران کمتر از ۱۳ سال نیز به نکاح دیگری درآیند. البته در گذشته دفاتر ثبت ازدواج و طلاق بر اساس بخشنامه رئیس سازمان ثبت اسناد و املاک کشور از ثبت چنین ازدواجهای بدون وجود اجازه نامه دادگاه در احراز توانایی جسمی دختر برای نکاح خودداری می‌کردند. و در حال حاضر نیز با توجه به مصوبه اخیر مجمع در اصلاح این ماده رجوع به دادگاه بمنظور اثبات مصلحت طفل در ازدواج و کسب مجوز در موارد ازدواج زود هنگام اطفال از دادگاه ضروری شمرده شده است.

از دیگر موارد استثمار کودکان در ایران می‌توان به قاچاق اطفال خیابانی به کشور ترکیه و تخلیه اعضای ایشان بمنظور فروش در بازارهای جهانی اشاره کرد. (مؤسسه غیر دولتی آرمان سبز، ۱۳۸۱، ص ۱۲).

۱- لازم به ذکر است که از دیدگاه یونیسف، کودکان، افراد زیر ۱۸ سال هستند.

بررسی علل کار اطفال

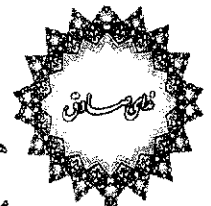
بزرگسالان ، تقسیم ناعادلانه سرانه در آمد ملی و پایین بودن تولید سرانه ملی دانست.^۱ یکی از علل مهم اشتغال اطفال ، فقر خانواده‌ها می‌باشد.^۲ هر چه میزان فقر در سطح جامعه افزایش یابد ، سطح اشتغال اطفال نیز افزایش خواهد یافت.^۳ برای خانواده های فقیر ، سهم ناچیز در آمد یا کمک اطفال در خانه ، گاه چنان مؤثر است که می تواند خانواده را از گرسنگی برهاند.^۴

۱- بر اساس گزارش بانک جهانی نسبت کودکان کارگر با افزایش تولید ناخالص داخلی کاهش می‌یابد (حافظیان ، ۱۳۷۷ ، ص ۴۰) . در آمد سرانه نفتی ایران در سال ۱۹۷۸ ، ۶۰۰ دلار بوده که در طی دهه ۱۹۸۹ تا ۹۸ به ۲۶۲ دلار تنزل پیدا کرده است. لازم به ذکر است که در آمد سرانه نفتی عربستان در طی همین دهه ۲۳۴۲ دلار و عراق ۱۷۹ دلار بوده است (بولتن آماری اوپک ، ۱۳۷۹ ، ص ۴) .

۲- بر اساس خوشبینانه‌ترین محاسبات ، حداقل ۱۱ میلیون نفر در سال آغازین برنامه دوم توسعه (۷۴-۷۸) زیر خط فقر مطلق بوده اند/مدنی ، ۱۳۸۲ ، ص ۱۷۳) .

۳- در گزارش بانک جهانی ، کار کودک یکی از پیامدهای فقر پایدار شمرده شده است (حافظیان ، ۱۳۷۷ ، ص ۳۴) . مهمترین عامل خطر برای سوءاستفاده جنسی و فیزیکی از کودکان در جامعه ، خانواده های کم در آمد با در آمدی پایین تر از خط فقر هستند . (تظاهرات پوستی در اثر خشونت و فقر ، ژانت و سانچز از بخش پوست دانشگاه نیویورک مرکز طبی رونالد پرلن ، ۱۳۸۰ ، ص ۲۹) .

۴- بر اساس برخی از آمار های منتشرشده ، در حدود ۱۵۰ میلیون کودک در جهان دچار سوءتغذیه هستند (مسکنی ، ۱۳۸۱ ، ص ۱۱) . گزارش ها حاکی است که کودکان زابلی با بیماری سل دست و پنجه نرم می‌کنند و تنها هفته‌ای یکبار می توانند از گوشت قرمز استفاده کنند (هاشمی ، ۱۳۸۱ ، ص ۲۸) .

همچنین فروپاشیدگی خانواده‌ها به علل مختلف از جمله اعتیاد، طلاق، فساد اخلاقی مرد یا زن و در نتیجه، قرار گرفتن تأمین هزینه مادر و خواهر و سایر فرزندان بر دوش

۱- بنا به گفته مدیر بهزیستی استان تهران، شمار معتادان در جامعه دو میلیون نفر برآورد می‌شود که قطعاً این رقم گویای بخش کوچکی از واقعیات حاکم بر جامعه امروز ایران است. (بهزیستی استان تهران، ۱۳۸۱، ص ۳۰). پاره‌ای از گزارشها بیانگر کاهش متوسط سن اعتیاد به ۱۵ سال می‌باشند (آرمان، ۱۳۸۱، ص ۵) و این درحالی است که نتایج بررسی مشترک دفتر کنترل مواد مخدر سازمان ملل متحد و سازمان بهزیستی کشور بین سالهای ۷۷ الی ۷۸ حاکی است که ۹۳/۴ درصد از معتادان ایرانی را مردانی تشکیل می‌دهند که در سنین ۲۳ تا ۴۴ سال قرار دارند. در این بررسی مشخص گردیده که ۹۴٪ معتادان، افراد متأهل یا دارای زندگی مشترک با والدین خود هستند. چنانچه این آمار صحت داشته باشد، در خوشبینانه‌ترین حالت، دو میلیون و پانصد هزار طفل دارای پدر معتاد خواهند بود (آقابخشی، ۱۳۸۲، ص ۱۹۲). مدیر کل امور درمان، باز پروری و حرفه آموزی ستاد مبارزه با مواد مخدر نیز اعلام کرده است که در صورت ثابت ماندن نرخ رشد جمعیت و رشد ۸٪ اعتیاد در کشور، در سال ۱۴۰۰ خورشیدی با افزایش ۳۳۱٪ نرخ رشد معتادان به طور حتم ۹ میلیون نفر معتاد خواهیم داشت، (ستاد مبارزه با مواد مخدر، ۱۳۸۱، ص ۱۲). با افزایش روز افزون تعداد معتادان به مواد مخدر در کشور و کاهش متوسط سن اعتیاد، ما با بحرانی جدی در سطح جامعه روبرو خواهیم بود. یکی از ابعاد این بحران نیز افزایش موارد سوءاستفاده از اطفال بدلیل عدم وجود سرپرست دارای صلاحیت یا اعتیاد خود این کودکان خواهد بود.

۲- ایران در زمینه طلاق یکی از ۱۰ کشور اول جهان می‌باشد. (علم‌الهدی، ۱۳۸۱، ص ۲۲). بر طبق آمارهای منتشرشده از هر ۴ ازدواج در کشور، یکی منجر به طلاق می‌شود. تنها در شهر تهران بر اساس اعلام معاون ثبت احوال تهران ۲۰ درصد ازدواج‌ها به طلاق منجر می‌شود. (تقی، ۱۳۸۱، ص ۴).

بر اساس گفته رئیس فرهنگسرای خانواده تهران، در ۲۵ درصد خانواده‌های تهران طلاق به گونه‌ای رواج دارد (کریمی، ۱۳۸۱، ص ۴).

در سه ماهه نخست سال ۱۳۸۱ نیز طلاق ۱۶/۷۹ درصد نسبت به مدت مشابه در سال گذشته افزایش داشته است (سازمان ثبت احوال، ۱۳۸۱، ص ۲۷). با افزایش میزان طلاق در کشور و فروپاشی و اضمحلال نهاد خانواده، اطفال چنین خانواده‌هایی در معرض انواع بحران‌های عاطفی، مالی و فرهنگی قرار می‌گیرند. این مسأله نه تنها موجب افزایش میزان اشتغال ←

اولاد ذکور، کم‌رنگ شدن اصول اخلاقی و بی‌اعتنایی به حقوق اولیه کودک از عوامل مؤثر در رشد فزاینده میزان کودکان کار در ایران است. عوامل تشدید کننده در این رابطه نیز بیکاری والدین^۱ و پایین بودن دستمزد کودک است.

سخن پایانی و نتیجه گیری

۱- نگاهی گذرا به مجموعه آمارهای مربوط به میزان کودکان کارگر در ایران این حقیقت را بروشنی بر هر خواننده فهیم و آگاهی آشکار می‌گرداند که هیچ‌گونه آمار واقعی و قابل قبولی برای مشخص کردن تعداد دقیق این گونه اطفال در کشور وجود ندارد. تعارض‌های گسترده و باور نکردنی میان داده‌های آماری سازمانهای دولتی با سایر ارقام و آمارهای ارائه شده از سوی نهادهای دیگر^۲ نشانگر عدم توجه مسؤولان در تعیین

← اطفال در کشور بدلیل قرار گرفتن هزینه خانواده پس از طلاق بر دوش این گونه اطفال خواهد شد، بلکه بسیاری از این اطفال را نیز به دلایل مالی و عاطفی جذب باندهای تبهکار و فعالیت‌های مجرمانه خواهد کرد. بر اساس پژوهشهای صورت گرفته، مشخص شده است که برخی از کودکان طلاق به اندازه‌ای مورد بی‌مهری قرار می‌گیرند که برای جلب توجه دیگران به فساد روی می‌آورند (کردی، ۱۳۸۱، ص ۴).

۱- به گفته مشاور وزیر کار و امور اجتماعی سه میلیون و دویست هزار نفر در سطح کشور بیکار هستند و در حال حاضر آمار بیکاری در کشور ۱۵٪ می‌باشد (شیخی، ۱۳۸۲، ص ۳).

۲- بر اساس گفته استاندار تهران در سال ۱۳۸۱ هیچ آمار و ارقام قابل اتکایی در زمینه آسیب‌های اجتماعی در کشور وجود ندارد (استاندار تهران، ۱۳۸۱، ص ۳۰). در ادامه بمنظور ارائه چشم‌اندازی عینی از مقوله فوق توجه خوانندگان را به تناقض‌های مربوط به داده‌های آماری یکی از معضلات مهم اجتماعی (اقدام به خودکشی) جلب می‌نمایم. بر اساس سالنامه آماری کشور در سال ۱۳۷۹ تعداد پرونده‌های تشکیل یافته در زمینه اقدام به خودکشی در کشور ۲۷۴۹ مورد و در استان تهران ۱۷۸ مورد بوده است (سالنامه آماری کشور، ۱۳۷۷، ص ۴۵۱).

حال آنکه بر اساس گفته دکتر شیخاوندی جامعه‌شناس و استاد دانشگاه در همایش ملی آسیب‌های اجتماعی تنها در شهر تهران سالانه بیست هزار نفر اقدام به خودکشی ←

میزان دقیق کودکان آسیب دیده در سطح کشور است که خود بیانگر عدم تلاش واقعی و هدفمند برنامه ریزان کلان کشور در زمینه حذف و الغای کار کودک در سطح جامعه است. برآستی چگونه ممکن است برنامه ای دقیق، کار آمد و بلند مدت برای حذف گام به گام کار کودک در کشور پی ریزی گردد، بدون آنکه از میزان کودکان کارگر اطلاع دقیقی وجود داشته باشد؟ در کنار این بی توجهی، وخامت اوضاع اقتصادی و افزایش بی رویه نرخ تورم و افزایش بیکاری در جامعه مجموعه عواملی هستند که منجر به کاهش درآمد خانوارها و در نتیجه افزایش تعداد کودکان در جستجوی کار شده است. از سوی دیگر کارفرمایان نیز در نبود بازرسی دقیق و کارآمد بمنظور کاهش هزینه های تولید و سود آوری بیشتر و همچنین فرار از صدها تعهد مالی، خدماتی و بیمه ای رغبت بیشتری به استخدام این اطفال نیازمند نشان می دهند. در کنار همه این عوامل، افزایش میزان فروش اطفال به مقاصد شوم جنسی، کاهش سن فحشاء و گسترش بی رویه پدیده کودکان خیابانی و دختران فراری^۱ خود بر وخامت اوضاع افزوده است. با چنین چشم اندازی می توان گفت

← می نمایند (شیخاوندی، ۱۳۸۱، ص ۴). باید توجه داشت که داده های آماری سازمان آمار ایران براساس تعداد پرونده های تشکیل یافته در نزد نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران است و آمار ارائه شده در همایش مزبور کلیه موارد اقدام به خودکشی را (اعم از آنکه در این زمینه پرونده ای در نزد نیروی انتظامی تشکیل یافته یا نیافته باشد، در بر می گیرد). لیکن نمی توان بسادگی از این تناقض بین این دو داده آماری چشم پوشید. در پایان به ذکر نمونه ای دیگر در زمینه غیر واقعی بودن آمارهای موجود اشاره می کنیم. بر اساس آمارهای ارائه شده در گردهمایی «در جستجوی آینده» در طی سالهای ۷۴ تا ۷۶ تنها ۱۰ مورد کودک آزاری در سراسر کشور به پزشکی قانونی گزارش شده است؛ حال آنکه تنها طی یک دوره یکساله، ۷۹ مورد کودک آزاری فقط مربوط به شهر تهران در جراید گزارش شده است.

۱- بر اساس گزارش سازمان یونسف در سال ۱۹۹۹ حدود چهار صد هزار کودک خیابانی در ایران وجود دارد (منصوری، ۱۳۷۸، ص ۵۵). همچنین بر اساس برخی از داده های آماری دیگر، ارائه شده در همایش ملی آسیب های اجتماعی سالانه چیزی در حدود ۶۰ هزار نوجوان اقدام به فرار می کنند (صمدی ران، ۱۳۸۱، ص ۱۳). تنها در چهار ماه سوم سال ۱۳۸۰، ←

که نه تنها امیدی به کاهش میزان کار اطفال در کشور وجود ندارد، بلکه در آینده‌ای نه چندان دور با بحرانی عظیم در این زمینه روبرو خواهیم بود.

۲- باید پذیرفت که دیگر راهکارهای منطقه‌ای و محلی نمی‌توانند جوابگوی باندهای سازمان یافته و بین‌المللی قاچاق و فروش انسان، به‌فحشا کشاندن دختران و سوءاستفاده جسمانی و اقتصادی از اطفال باشند. همین امر ایجاب می‌کند تا مبارزه‌ای جهانی و سازمان یافته در جهت بهبود اوضاع اطفال در سطح جهان صورت پذیرد. در سالهای اخیر گامهای مهم و بلندی در این زمینه برداشته شده است. تصویب پیمان نامه منع بدترین اشکال کار کودک در سازمان بین‌المللی کار مؤید شکل‌گیری یک عزم بین‌المللی در راستای مبارزه‌ای

← شصت هزار و صد و پنجاه و شش نوجوان قراری توسط مأموران شناسایی و دستگیر شده‌اند. نهایت آنکه بر طبق گفته یکی از مسؤولان میزان فرار اطفال از خانه از سال ۶۵ تا ۷۸ بیست برابر شده است که متوسط سن این اطفال در سال ۷۸، ۱۶ سال و در سال ۷۹، ۱۶/۷ سال گزارش شده است. ۲۷/۷ این کودکان پس از فرار از خانه در خیابان سرگردان می‌شوند و در حدود ۸/۵ آنان نیز به پارکها پناه می‌برند (همو، همانجا). اغلب این کودکان نیز به تن فروشی و کار کثیف کشانده می‌شوند. بر اساس برخی آمار، سن شروع به روسپی‌گری در بیش از ۶۰٪ موارد سنین بین ۱۳ تا ۲۰ سالگی گزارش شده است (آرمان، ۱۳۸۱، ص ۵). با وجود چنین آمارهایی در سال ۸۱ کل رقم اختصاصی مراکز نگهداری کودکان خیابانی از ده میلیارد ریال به سه میلیارد ریال کاهش یافت (مسکنی، ۱۳۸۱، ص ۱۰). حال آنکه بر طبق گفته رئیس فرهنگسرای تهران تطبیق هر کودک خیابانی با همسالان خود مستلزم صرف هزینه‌ای معادل ۱۶۰ میلیون ریال است (کریمی، ۱۳۸۱، ص ۴). در چنین شرایطی معاون امور اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران با این استدلال که تبلیغ بی‌رویه در خصوص خانه‌های سبز و ریحانه سبب تشویق کودکان برای فرار از خانه شده است، دستور تعطیلی این خانه‌ها را صادر کرد و کودکان ساکن در این خانه‌ها با دریافت مبلغ ناچیزی به خیابان بازگردانده شدند (کاملان، ۱۳۸۱، ص ۳). به نظر می‌رسد تنها راه جلوگیری از چنین مصایبی تشکیل نهاد یا سازمان واحدی است که با در اختیار گرفتن کلیه امکانات موجود بطور یکپارچه و هماهنگ در این زمینه فعالیت نماید.

پی گیر و همه جانبه با ابعاد غیر انسانی و وحشیانه پدیده مزبور در سطح جهان است. بر اساس مقاله نامه مذکور ، دول عضو مکلف گردیده اند کودکان شاغل و در معرض خطر را شناسایی کرده ، آمار دقیق ایشان را اعلام کنند و مجازات متخلفان را تشدید نمایند (صفایی ، ۱۳۸۱ ، ص ۹) . حتی سازمان ILO با تدوین برنامه IPEC (برنامه بین المللی ریشه کنی و حذف کار کودک) دست به مبارزه ای جهانی و پیگیر با همه اشکال پدیده مذکور زده است. (ILO, 2001, NO. 41, P.43). این برنامه موفق به جذب نزدیک به ۱۰۰ کشور جهان گردیده است و تا دسامبر سال ۲۰۰۱ ارزش کل طرحها و پروژه های آن بالغ بر ۲۰۰ میلیون دلار بوده است (ILO, 2001, N. 41, P.4). این خود نشانگر تلاش مراجع بین المللی در حذف کار کودک با تدوین برنامه های هدفمند و بلند مدت در سطح جهان است.^۱ لیکن با وجود تمامی این اقدامات ، با عمیق تر شدن شکاف اقتصادی بین شمال و جنوب^۲ دیگر عملاً برنامه های مذکور چندان جوابگوی رشد فزاینده فقر و بالطبع آن گسترش بی رویه زمینه های اشتغال اطفال در جهان گرسنه امروز نخواهد بود. سوداگران گوشت و خون نیز دیگر از تجارتی که امروزه از آن به عنوان یکی از چند تجارت پر سود جهان یاد می شود ، براحتی دست بر نخواهند داشت. تمامی این مسائل ایجاب می کند کشورهای صنعتی و فوق مدرن نگاهی جدی تر و عمیق تر به معضلات مذکور داشته باشند.

۱- برای کسب اطلاعات بیشتر از برنامه IPEC به مقالات زیر رجوع نمایید:

1- Child labour in Albania ILO launches new programme world , of work, No.30, 1999, P. 23

2- street children in st. Petersburg world of work , No. 41 , December 2001, P7

۲- در حال حاضر در شهر های بزرگ جهان چون بمبئی ، کلکته ، مکزیکو سیتی و تهران عملاً محله های فقیر نشین کم و بیش مشخص و از نظر جغرافیایی از سایر مناطق شهر مجزا شده اند. در چنین محله هایی است که کارگاه های کوچک با کمترین هزینه و استاندارد بهداشتی و بوجود وجود هیچ گونه نظارت و حمایتی از سوی حکومت کنندگان تشکیل می شوند. اماکنی که به نواحی صنعتی خودکفا با دیوارهای غیر قابل نفوذ مبدل شده اند. تعداد این نواحی تنها در اندونزی از ۱۲ منطقه در سال ۱۹۸۹ به ۱۰۰ مرکز در سال ۱۹۹۹ رسیده است (اقبال ، ۱۳۷۸ ، ص ۱۶) .

شکل گیری عزم جهانی در راه الغای کار کودک ، مستلزم اراده راهکارهایی منطقی و عملی در جهت زدودن فقر و گرسنگی به عنوان اصلی ترین عوامل اشتغال اطفال در کشور های توسعه نیافته است. برآستی چگونه ممکن است تنها با تصویب چند سند بین المللی و تدوین چند برنامه مقطعی و زودگذر^۱ با چنین معضل بزرگی مبارزه کرد؟ آیا ساده لوحانه نخواهد بود که از کشورهایی که با تک محصولی کردن ملل عقب مانده و پایین نگاه داشتن قیمت مواد خام در بازارهای جهانی ، تجارت بین الملل را به نفع خود سامان می دهند ، انتظار داشته باشیم در جهت رفع موانع اقتصادی موجود تلاش کنند؟ به قول ادوارد گالینو سیستم بین المللی از هر چیز دیگری بهتر کار می کند ؛ زیرا در این سیستم، سرزمینها در خدمت تولید و انسانها نیز در خدمت اشیاء قرار می گیرند. آری گرسنگی روی دیگر سکه تجارت جهانی است. در حدود یک میلیارد انسان در جهان در فقر مطلق زندگی می کنند. در هر دو ثانیه کودکی می میرد. بدین ترتیب در روز بیش از ۴۰ هزار کودک چشم از جهان فرو می بندد (اللهی ، ۱۳۷۳ ، ص ۱ و ۶). بر این اساس چندان جای شگفتی نخواهد بود که متوجه شویم در هیچ یک از اسناد بین المللی مزبور ، کوچکترین اشاره ای به مسؤولیت کشورهای توسعه یافته در رفع این معضل جهانی نشده است و اگر هم در سندی به چنین مسأله ای اشاره رفته ، تنها جنبه سمبولیک و ارشادی دارد. توجه به این خلأ عظیم در اکثر اسناد فوق الذکر ، خود می تواند جوابگوی بسیاری از ابهامات موجود در زمینه ناکار آمدی حقوق بین الملل در راستای حذف و الغای کار کودک در جهان باشد.^۲

۱- به گفته یکی از صاحب نظران در زمینه حقوق کودک ، جلوگیری از استثمار کودکان مستلزم برنامه ریزی منسجم در راه رفاه و توسعه اقتصادی و اجتماعی است. چرا که تجربه ثابت کرده است که یک سازمان یا برنامه مقطعی نمی تواند به تنهایی این مشکل را حل کند (سرمد ، ۱۳۸۰ ، ص ۴۶).

۲- در نخستین کنگره جهانی علیه بهره کشی و بازرگانی جنسی کودکان در استکهلم سوئد که ۲۰۰۰ نفر از ۱۲۶ کشور جهان حضور داشتند، تنها گزارشی از وضعیت اسفبار کودکان ←

در پایان تنها به ذکر این نکته بسنده می‌کنیم که بانک جهانی که خود از مهمترین ارگان‌های بین‌المللی تحت کنترل قدرت‌های بزرگ صنعتی است و فجایع اقتصادی بسیار در جنوب شرق آسیا و... به وجود آورده است و مسبب گرسنگی، بیماری و فقر بسیاری از کودکان جهان توسعه نیافته می‌باشد، اقدام به ارائه راهکارهای کم‌خرج در حذف کار کودک نموده است (حافظیان، ۱۳۷۷، ص ۵۳ و ۶۰). سازمان IOM (سازمان بین‌المللی مهاجرت) نیز در راستای مسؤلیت‌های جهانی خود سالانه ۵۰۰ کودک فروخته شده را شناسایی و مورد حمایت قرار می‌دهد (طولانی، ۱۳۸۰، ص ۲۰). حال آنکه بر اساس گزارش دبیرکل سازمان ملل متحد سالانه نزدیک به ۷۰۰ هزار زن و کودک فروخته می‌شوند.^۱ این دو مثال خود گویای دیدگاه کشورهای صنعتی با مقوله کار کودک در جهان گرسنه است.

۳- بر طبق نظر فرانسیس بلنشارد، مدیر کل اسبق سازمان جهانی کار برای محو کار کودک در جامعه، چاره‌ای جز بالا بردن سطح معیشتی خانواده^۲، اجرای موثر قانون کار و

← در این کنگره ارائه شد، کنگره مزبور هیچ دستاورد عملی در جهت زدودن و رفع موارد مذکور در پی نداشت (کنگره جهانی بر علیه بهره‌کشی از کودکان، ۱۳۷۵، ص ۲۰).

۱- مارکو آنتونی گرامسکا که مسؤلیت بخش ویژه مبارزه با تجارت انسان را در این سازمان بر عهده دارد، در جواب این سؤال که آیا با توجه به نامطلوب بودن نتایج، تصور نمی‌کنید کار شما دلسرد کننده بوده است، چنین پاسخ داد: تنها نباید به دیدن آمار و ارقام بسنده کرد! (طولانی، ۱۳۸۰، ص ۲۲).

۲- در اینجا باید در نظر داشت که بر طبق برآورد سازمان آمار ایران در سال ۱۳۷۹ هزینه خالص خوراکی و غیر خوراکی سالانه یک خانواده شهری ۲۴/۱۷۵/۰۰۰ ریال و خانوار روستایی ۱۵/۶۷۲/۰۰۰ ریال است. بر اساس تحقیقاتی که در سال ۷۹ صورت گرفته بود خط فقر برای خانوار شهری در آمد ماهیانه کمتر از ۸۵۰ هزار ریال و برای خانوار روستایی در آمد ماهیانه کمتر از ۵۸۰ هزار ریال تعیین گردیده بود (یارمند، ۱۳۸۱، ص ۲۱). حال آنکه کرایه یک واحد مسکونی ۵۰ متری در جنوب شهر تهران رقمی معادل ۵۰۰ هزار ریال می‌باشد.

انجام بازرسی قوی با تربیت بازرسان ویژه در امور اشتغال اطفال^۱، و در نهایت ارائه گسترده خدمات حمایتی چون تأمین اجتماعی در سطح وسیع و گسترش بیمه های اجتماعی نداریم. چرا که در غیر این صورت مهار کار کودک غیر ممکن می گردد. مثلاً با پایین ماندن سطح معیشتی خانواده اجرای محکم این قوانین ممکن است به بیشتر نمودن کار غیر مشروع و پنهانی منجر شود؛ بنابراین اجرای چنین قوانینی هرگز نمی تواند جدا از برنامه ریزی های اقتصادی و اجتماعی باشد. اگر این قوانین بدون اصلاح زمینه های اقتصادی و اجتماعی اجرا شوند، حتی ممکن است به حال کودک مضر بوده، به فقر و گرسنگی بیش از پیش او منجر شوند. پس قوانین باید متناسب با رشد اقتصادی هر کشور تنظیم یابند.^۲ (الله وردی زاده، ۱۳۷۵، ص ۴۲)

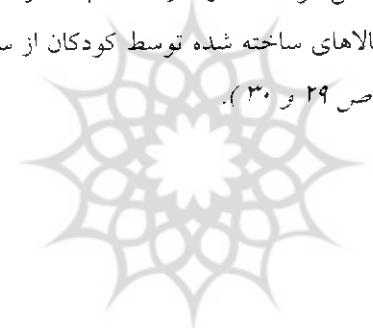
۱- بر اساس گفته مدیر کل دفتر بین المللی کار در سال ۱۹۶۴ قانون کار بدون بازرسی کار بیشتر شبیه مقوله ای در علم اخلاق است تا مقررات اجتماعی الزام آور. کمیته کارشناسان سازمان بین المللی کار نیز در گزارش خود در سال ۱۹۸۵ بر این نکته تأکید نموده که قانون کار یک کشور هر اندازه هم که پیشرفته باشد، وقتی یک نظام بازرسی کار برای نظارت بر اجرای آن وجود نداشته باشد، مانند ورق کاغذ بی ارزش خواهد بود (بی نام، کار غیر قانونی میلیون ها کودک در جهان، ص ۴۴). متأسفانه مقوله مهم و حیاتی بازرسی گر چه در قوانین ما مورد پیش بینی قرار گرفته است، اما عملکرد چشم گیری نداشته است. وجود آمارهای گوناگون مبنی بر اشتغال میلیون ها کودک در کشور و حتی اخبار حاکی از به بردگی گرفتن اطفال در ازای پرداخت مبالغ اندکی پول به والدین ایشان در کارگاه های قالی بافی، خود بهترین سند و محکم ترین دلیل در ناکار آمدی نهاد مزبور در کشور است. حتی همین نهاد ناکارآمد چنانکه پیش از این اشاره شد، در بازرسی کارگاه های خانوادگی که تحت شمول قانون کار هستند، با محدودیت های جدی روبرو است.

۲- طبق نظر بانک جهانی کار کودک اغلب زیانبار است، اما همواره چنین نیست؛ بویژه در جایی که جایگزین آن فقر عمیق تر برای کودکان و خانواده ایشان باشد. پذیرش چنین نظریاتی خود بمنزله پذیرفتن بردگی اطفال و مانع از زیر سؤال رفتن عملکرد بسیاری از کشورهای صنعتی در زمینه عدم ارائه کمک های مستمر به جهان عقب مانده و توجیه گر وضع موجود خواهد بود. باید در پاسخ به این توصیه های مشفقانه به این جمله عالمانه از نشریه Der Spiegel اشاره ←

۴- یونیسف نیز مهمترین اقدامات در جهت حذف کار کودک را بدین ترتیب بیان نموده است:

- ۱- رفع فوری کار خطرناک و بهره کشانه کودک
- ۲- تدارک آموزش رایگان و اجباری
- ۳- گسترش حمایت قانونی
- ۴- ثبت تولد همه کودکان
- ۵- گردآوری و نظارت بر اطلاعات مربوط
- ۶- قواعد رفتار و سیاستهای خرید که مشتمل بر جلوگیری از استخدام کودکان در کارگاهها و وادار ساختن مؤسسات و کارخانهها به نظارت بر منع اشتغال اطفال در واحد خود و عدم خرید کالاهای ساخته شده توسط کودکان از سود جویان استثمارگر می باشد (حافظیان، ۱۳۷۶، ص ۲۹ و ۳۰).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

← کرد : فقر کودکان زاییده تهی دستی ، و تهی دستی زاییده کار کودکان است ؛ چون روی دستمزدهای بزرگسالان هم اثر می گذارد و حتی اشتغال آنها را نیز به خطر می اندازد . برآستی بکارگیری توصیه های این سازمان بشر دوست !!!خود به استمرار این دور باطل کمک نمی کند ؟ (حافظیان ، ۱۳۷۷ ، ص ۳۵ ؛ عبداللهی ، ۱۳۷۳ ، ص ۴).

منابع و مآخذ

الف - فارسی

کتابها و مقالات :

- آرمان ، داریوش ، «**جوانان مجرم حاصل بحران اجتماعی**» ، روزنامه ایران ، شماره ۲۱۵۵ ، ۱۳۸۱/۳/۲۸
- آقابخشی ، حبیب ، «**کودکان پدر معتاد**» ، رفاه اجتماعی ، شماره ۷ ، بهار ۸۲
- استاندار تهران ، «**هیچ آمار و ارقام قابل اتکایی در زمینه آسیب های اجتماعی در کشور وجود ندارد**» ، روزنامه همشهری ، شماره ۲۷۸۵ ، ۱۳۸۱/۴/۲۹
- اوپک ، «**بولتن آماری سال ۱۹۹۸**» ، روزنامه همشهری ، شماره ۲۲۶۴ ، ۱۳۷۹/۸/۱۹
- بلنشارد ، فرانسیس ، «**حمایت از کودکان کارگر و لغو کار کودک**» ، ترجمه جواد الله وردی زاده ، پیام عدالت ، شماره ۲ ، اسفند ۱۳۷۵
- بهزیستی استان تهران ، «**تعداد معتادین دو میلیون نفر برآورد می شود**» ، روزنامه همشهری ، شماره ۲۷۷۱ ، ۱۳۸۱/۴/۱۵
- بی نام ، «**همایش چشم اندازی بر آموزش و پرورش کودکان در ایران**» ، اصلاح و تربیت ، شماره ۸ ، آبان ۱۳۸۱
- بی نام ، «**کودکان کارگر در جهان**» ، کار و جامعه ، شماره ۳ ، دی ماه ۱۳۷۲
- بی نام ، «**کودکان رنج کار**» ، اندیشه و جامعه ، شماره ۷ ، ۱۳۷۸
- بی نام ، «**کار غیر قانونی میلیونها کودک در جهان**» ، کار و جامعه ، شماره ۲ ، خرداد ۱۳۷۲
- بی نام ، «**گزارش تجارت انسان در اروپا**» ، همشهری ، شماره ۲۸۰۸ ، ۱۳۸۱/۵/۲۲
- پهلوان ، چنگیز ، «**جهانی شدن فرهنگ**» ، ماهنامه اندیشه و جامعه ، شماره ۹ ، بهمن ۱۳۷۸

- پروشات ، مهر، «روسیه چه بود؟ روسیه چه شد؟»، ماهنامه کهکشان ، شماره ۳۵ ، اسفند ۱۳۷۲
- تهرانیان ، مجید، «ارتباطات جهانی و سیاست جهان» ، ترجمه حسین اقبال ، ماهنامه اندیشه و جامعه ، شماره ۹ ، بهمن ۱۳۷۸
- حافظیان ، محمد حسین ، «کار کودکان» ، ماهنامه کار و جامعه ، شماره ۲۳ ، اسفند ۱۳۷۶
- همو ، «راهکارهای بانک جهانی برای رفع کار کودک» ، کار و جامعه ، شماره های ۲۷ و ۲۶ ، مرداد و آبان ۱۳۷۷
- داتا ، آسیت ، تجارت بین الملل و گرسنگی جهانی ، ترجمه همایون الهی نشر قومس ، ۱۳۷۳ ، چاپ دوم
- رئیس دانا ، فریبرز ، «واکاوی کار کودکان در ایران» ، فصلنامه رفاه اجتماعی ، شماره ۷ ، بهار ۸۲
- راهروخواجه ، احمد ، «دنیای کودکان در یک نگاه» ، اصلاح و تربیت ، شماره ۱۵ ، خرداد ۱۳۸۲
- زیارتی ، فرخنده ، «گزارش پانزدهمین کارگاه حمایت از کودکان» ، روزنامه ایران ، شماره ۲۱۵۴ ، ۱۳۸۱/۳/۲۷
- سازمان ثبت احوال کشور ، «گزارش افزایش میزان طلاق» ، روزنامه خبر ، شماره ۶۰۷۶ ، ۱۳۸۱/۵/۲۶
- سائنامه آماری ایران ، ۱۳۷۹
- ستاد مبارزه با مواد مخدر، «گزارش مریخی‌ها برای ما سوگواری خواهند کرد» ، خواندنی ، شماره ۳ ، ۱۳۸۱
- شمس مستوفی ، شهریار، «کودکان خیابان» ، ماهنامه اندیشه و جامعه ، شماره ۷ ، آبان ۱۳۷۸

- شاکریان ، شاهرخ ، فقیری ، شکوه. منتصراسدی ، فاطمه ، «مجموعه کنوانسیونهای بین المللی» (مصوب دولت ایران) ، جلد سوم ، اداره کل قوانین و مقررات کشور ، چاپ اول ، ۱۳۷۶
- شیخی ، قلی ، «میزان بیکاران در کشور» ، روزنامه آفتاب یزد ، شماره ۹۹۶ ، ۱۳۸۲/۴/۳۱
- شیخاوندی ، صمدی راد ، انور، همایش ملی آسیب های اجتماعی ، «سالانه ۶۰ هزار نوجوان فرار می کنند و ۲۰ هزار نفر اقدام به خودکشی می کنند» ، روزنامه ایران ، شماره ۲۱۴۲ ، ۱۳۸۱/۳/۱۳
- صفایی ، محمد ، «کودکان میدان سرخ» ، روزنامه همشهری ، شماره ۲۷۸۹ ، ۱۳۸۱/۵/۲
- طولانی ، ق ، «ابعاد وحشتناک تجارت کودکان» ، ترجمان اقتصادی ، شماره ۲۱ آبان ۱۳۸۰
- عبداللهی ، علی ، «کودکان در چنگال بردگی» ، فرهنگ توسعه ، شماره ۱۳ و ۱۴ ، مهر و آبان ۱۳۷۳
- عبادی ، شیرین ، حقوق کودک ، نگاهی به مسائل حقوقی کودکان در ایران ، نشر کانون ، ۱۳۷۵ ، چاپ چهارم
- عظیمی ، مهدی ، «پسر فروشی ننگین ترین شغل دنیا» ، ماهنامه کهکشان ، شماره ۲۲ ، مهر ۱۳۷۱
- عنان ، کوفی ، «گزارش دبیر کل سازمان ملل از قاچاق زنان و کودکان» ، روزنامه خبر ، شماره ۶۰۶۵ ، ۱۳۸۱/۵/۱۲
- علم الهدی ، «گزارش افزایش میزان طلاق» ، روزنامه همشهری ، شماره ۱۱ ، ۱۳۸۱/۱۲/۳۰
- بقعی ، عباس ، گزارش افزایش میزان طلاق ، روزنامه ایران ، شماره ۱۱ ، ۱۳۸۱/۳/۲۱

- قاسم زاده ، فاطمه ، «کودکان کار» ، ماهنامه اندیشه و جامعه ، شماره ۷ ، ۱۳۷۸
- کردی ، علیرضا ، «تطبیق هر کودک خیابانی با همسالان خود به ۱۶ میلیون ریال هزینه نیاز دارد» ، روزنامه ایران ، شماره ۲۱۲۷ ، ۱۳۸۱/۲/۲۸
- کارآلیانزا (سازمان جهانی حمایت از کودکان خیابانی) ، «گسترده‌ترین نسل کودکان خیابانی در حال تولد است» ، روزنامه همشهری ، شماره ۲۸۷۵ ، ۱۳۸۱/۷/۲۹
- کامران ، محمدرضا ، «کودکان خیابانی از اینجا مانده از آنجا رانده» ، اصلاح و تربیت ، شماره ۸ ، آبان ۱۳۸۱
- مدنی ، سعید ، «بررسی روند آزار کودکان در ایران بر اساس پایه های علت شناختی آن» ، فصلنامه رفاه اجتماعی ، شماره ۷ ، بهار ۱۳۸۲
- همو ، «دست های کوچک و چالاک» ، ماهنامه اندیشه و جامعه ، شماره ۷ ، ۱۳۷۸
- مردانی گیوی ، اسماعیل ، «فشارهای جدید جهانی ایجاد و گسترش فقر» ، ماهنامه اندیشه و جامعه ، شماره ۱ ، ۱۳۷۷
- مسکنی ، زهره ، «روز جهانی کودک مبارک باد اما ...» ، اصلاح و تربیت ، شماره ۸ ، آبان ۱۳۸۱
- منصوری ، عباس ، «جهان در آستانه پیوست هزاره ها» ، اندیشه و جامعه ، شماره ۹ ، بهمن ۱۳۷۸
- موسسه غیر دولتی آرمان سبز ، «گزارش کودکان خیابانی تفاله یا انسان زاده» ، خواندنی ، شماره ۳ ، آذر ۱۳۸۱
- ملکی ، حسن ، «گزارش سالانه ۴۸٪ دانش آموزان ترک تحصیل می کنند» ، روزنامه ایران ، شماره ۲۱۴۷ ، ۱۳۸۱/۳/۲۰
- مسلند ، تام ، نروولد و دیگران ، «برده داری نوین» ، ترجمه منصور گودرزی ، فرهنگ توسعه ، دوره جدید شماره ۱ ، مرداد ۱۳۸۲
- ناصرزاده ، هوشنگ ، «اعلامیه های حقوق بشر» ، جهاد دانشگاهی ، چاپ اول ، ۱۳۷۲

➤ ناظر، حیدر، «استثمار کودکان»، ترجمه غلامعلی سرمد، اصلاح و تربیت، شماره ۴، ۱۳۸۰

➤ هاشمی، اکبر، «کودکان در خطرند»، روزنامه همشهری، شماره ۲۷۶۷، ۱۳۸۱/۴/۱۱

قوانین و آیین نامه‌های مورد استناد:

➤ قانون الحاق ایران به کنوانسیون ممنوعیت و اقدام فوری برای محو بدترین اشکال کار کودک و توصیه نامه مکمل آن. مصوب ۱۳۸۰/۸/۲۷

➤ قانون حمایت از کودکان و نوجوانان مصوب ۱۳۸۱/۱۰/۱۱

➤ قانون کار مصوب ۱۳۶۹

➤ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵

➤ قانون مدنی

➤ قانون نحوه مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت غیر مجاز می‌کنند مصوب ۱۳۷۲/۱۱/۱۲

اسناد بین المللی مورد استناد:

➤ توصیه نامه شماره ۵۲ کنفرانس عمومی سازمان بین‌المللی کار ۱۹۳۷

➤ توصیه نامه حداقل سن شماره ۱۴۶ کنفرانس عمومی سازمان بین‌المللی کار

➤ قرارداد منع بردگی و برده فروشی و عملیات دستگاههای مشابه بردگی (مصوب ۱۳۳۷/۱۲/۳ پارلمان ایران)

➤ کنوانسیون ممنوعیت و اقدام فوری برای محو بدترین اشکال کار کودک مصوب ۱۹۹۹

➤ کنوانسیون حقوق کودک مصوب مجمع عمومی سازمان ملل متحد ۱۹۸۹

➤ میثاق حقوق مدنی و سیاسی مصوب مجمع عمومی سازمان ملل متحد ۱۹۶۶

➤ میثاق حقوق اقتصادی و اجتماعی مصوب مجمع عمومی سازمان ملل متحد ۱۹۶۶

➤ مقاوله نامه حداقل سن در امور صنعتی مصوب ۱۹۱۹ کنفرانس بین‌المللی کار

➤ مقاله نامه ۱۳۸ حداقل سن (ایلو) مصوب سازمان بین المللی کار ۱۹۷۳

ب - انگلیسی

- ✦ Trafficking of children: A major at Yokohama congress , world of work, No. 41, december 2001
- ✦ Hope for a better life , world of work , No . 41, december 2001
- ✦ Rommanian labour inspectors learn from turkeys child labour experience world of work No. 41, december 2001

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی